

Stane Granda

USODA ZAPUŠČINE HENRIKA IN ETBINA HENRIKA
COSTE

28. januarja 1875. leta je v večernih urah po kratki, toda neozdravljivi bolezni umrl v Ljubljani dr. Etbin Henrik Costa.¹ V začetku istega meseca je bil še v Chebu na Češkem priča pri poroki svakove nečakinje Albine s prof. Viljemom Urbasom,² odpotoval od tam v Leipzig, Dresden in preko Prage na Dunaj, kamor je prispel 17. januarja. Tu je dobil telegram od sestre Kornelije, ki ga je prosila, naj pri dunajskih zdravnikih opravi pregled. Dr. Sidlo je ugotovil obolelost srca, želodca in jeter. 22. januarja je bil že v Ljubljani. Počutil se je zelo slabo, se takoj ulegel in po šestih dneh umrl. Bila je to po smrti »ljubljenca slovenskega naroda« dr. Lovra Tomana druga smrt v prvaškem vrhu. Bleiweis je ostal brez dveh najtesnejših sodelavcev. Costova smrt je mnoge presenetila. Zato ni nič čudnega, da je nekega duhovnika z Gorenjskega nenadna smrt dveh slovenskih političnih prvakov navedla na misel, da sta tako Toman kot Costa žrtev političnih nasprotnikov, ki so ju zastрупili. Nek anonimen Notranjec je prišel celo na idejo, da bi bilo nujno potrebno, da bi se Karl Dežman vrnil sedaj v slovenske vrste in prevzel politično krmilo.³

Ob prebiranju korespondenc iz tistih časov, spominov nekaterih političnih in kulturnih delavcev in strokovne literature dobi bralec vtis, da sta glavna akterja razdora na staroslovence in mladoslovence dr. Etbin Henrik Costa in dr. Josip Vošnjak. Verjetno bo zelo težko ugotoviti njun neposreden delež. Še težje pa bo realno oceniti pomen in vlogo prvega v vsem takratnem dogajanju. Mladoslovenci, zlasti pa Trdina, so namreč Costi pripisali odgovornost za mnoge nesporazume.⁴ Zaradi znanih sporov z Levstikom je njegova podoba še temnejša. Ne mislimo na tem mestu razčiščevati nakazanih vprašanj. Opozoriti je potrebno le na to, da je črno belo prikazovanje političnih in kulturnih razmer neke dobe običajno sprto z resnico. V zvezi s Costo bo bolj kot doslej potrebno upoštevati njegovo bistrost in izobraženost, ki sta povezani z neverjetno delavnostjo in ambicioznostjo, ter fizično nepri-vlačnost in celo odbojnost. Če k temu dodamo še to, da je, v nasprotju z večino v slovenskem političnem in kulturnem vrhu, izhajal iz nekmečkega, slovenskemu kmetu običajno nasprotnega in zoprnega birokratskega sloja, smo navedli že velik del tistih momentov, ki so, brez njegove krivde, povzročali določene predsodke.

»Že za njegov 11. rojstni dan mu je oče daroval lepo vezano knjigo z belimi listi z željo, naj bi vanjo zapisoval pomembne dogodke iz svojega življenja.«⁵ Čeprav očetove želje ni v celoti izpolnil, saj so bili zapisi redki, pa je bil s tem postavljen temelj za eno najpomembnejših privatnih arhivskih zbirk za slovensko zgodovino druge polovice 19. stoletja. Mirno lahko zapišemo, da bi bilo brez arhivskih zapuščin grofa Antona Aleksandra Auersperga, Etbina Henrika Coste in Henrika Tume, ki pa je pomembna tudi za naše stoletje, naše poznavanje te dobe zelo pomanjkljivo, pa tudi nekatere zgodovinske razstave zelo siromašne. Že v študentskih letih v Gradcu je začel Etbin intenzivno skrbeti za svoj arhiv. Samo življenje ga je prisililo v to, da je vodil natančen pregled nad porabo denarja. Dnevniku dohodkov in izdatkov se je kmalu pridružil inventar knjig s podatki o njihovih cenah oziroma načinu,

¹ Osnovni biografski podatki o dr. Henriku in Etbinu Henriku Costi so v SBL. Dr. Josip Vošnjak navaja kot vzrok smrti raka na želodcu. Josip Vošnjak, Spomini 2, str. 192.

² Kot dodaten biografski vir so mi služili tudi zapisi Margarete Schollmayer, Etbinove pranečakinje, ki jih je naredila na podlagi rodbinskega arhiva v Koča vasi, danes v Arhivu SRS (Gr. A XXXIX).

³ Anonimno pismo Karlu Dežmanu. Podpis: Vsi rodoljubi iz Notranjskega Nikolaj MP. Arhiv SRS, Priv. A VIII, fasc. 4.

⁴ Janez Logar, Levstik v boju s prvaki, Levstikov zbornik 1933, str. 133—275. Janez Trdina v svojih spominskih spisih govori o Costi le najslabše. Primerjaj njegova mnenja o nekdanjem prvaku v njegovih Zbranih delih.

⁵ Zapisi Margarete Schollmayer.

kako jih je dobil, osebni dnevnik, kamor je dnevno zapisoval razne dogodke, pa tudi vsebino raznih razgovorov, knjig, ki jih je prebral, in osebna razmišljanja ter dnevnik prejete in oddane pošte s kratko vsebino pomembnejših pisem, ki jih je seveda tudi skrbno shranil. Kot dokumentacijo k dnevnikom je v posebne mape vlagal poleg osebnih dokumentov še izrezke iz časopisov, ki so bili v kakršnikoli zvezi z njim oziroma očetom ter sestro in njeno družino, vabila, vstopnice za razne prireditve, plakate — skratka, težko si je predstavljati, kaj je sploh zavrgel.⁶ Če vse skupaj povzamemo, je tisti del zapuščine, ki zanima zgodovinarje, obsegal knjižnico z zbirko časopisov in revij, več vrst dnevnikov, zbirko osebnih dokumentov z mnogimi diplomami in drugimi javnimi priznanji, rokopise člankov, razprav in knjig (lastno-ročna bibliografija navaja 306 enot) in dokumentacijo v zvezi z njegovim javnim delovanjem. Po smrti očeta dr. Henrika Coste 21. aprila 1871, je v svoj arhiv in knjižnico vključil tudi njegovo zapuščino, ki je, poleg številnih knjig in rokopisov ter rodbinskih dokumentov vsebovala še precej zgodovinskih dokumentov iz 17., 18. in 19. stoletja, ki jih je našel ali nakupil ob raznih prilikah.⁷

Josip Vošnjak trdi v svojih spominih, da je Etbin Henrik Costa kot odvetnik dobro zaslužil.⁸ Na podlagi pregledanih zapuščinskih aktov temu ne moremo pritrditi. Upoštevati moramo, da je začel z lastno advokatsko prakso šele 1869. leta in da je bilo »prvaštvo« zelo drago. Slovenski politiki tiste dobe niso imeli za seboj nikakršne politične organizacije, ki bi jih finančno podpirala. Mnoge prireditve in akcije je bilo treba financirati z lastnim denarjem. Razne nabirke za pogorelce, spomenike in članstvo v raznih narodnih društvih so še dodatno praznile žepe. Če k temu dodamo še podpiranje raznih nesrečnikov, kot je bil na primer pesnik Josip Cimperman,⁹ kateremu je Costa precej pomagal, nam bo kmalu jasno, da so morali dobro premisliti vsak izdelek. Etbinu je bilo le v toliko lažje, ker ni imel svoje družine, ampak je živel v skupnem gospodinjstvu s sestro Kornelijo, poročeno Schollmayer v hiši Slovenske matice na Bregu 192 (danes Breg 8).

Gornja dejstva bodo pomagala nekoliko lažje razumeti hitrost, s katero se je odločila Kornelija, da bo prodala bratovo in očetovo zapuščino. Logično bi namreč bilo, da bi ji brat kot edini dedinji zapustil precej gotovine, vendar je bilo denarja po ohranjenih zapuščinskih aktih malo. Tudi njeni družini, ki ji je Etbin na različne načine nedvomno precej pomagal, v teh letih ni šlo ravno najboljše. Mož Franc Schollmayer je večkrat menjal službo, 1878. leta pa je odšel za zaslužkom v Romunijo.¹⁰ O Kornelijini nameri se je po takratni Ljubljani hitro razvedelo. Že 10. februarja se je ponudil Hugo Krieger, trgovski pomočnik v Lercherjevi knjigarni v Ljubljani, da bi naredil katalog knjig in uredil tudi ostalo zapuščino.¹¹ Domenila pa sta se le za del biblioteke. Kornelija jo je namreč vsebinsko, ne jezikovno, razdelila v dva dela »slovansko«, ki je obsegala knjige v slovanskih jezikih in literaturo o Slovanih, in »nemško«, ki je obsegala ostalo. V zadnji je bilo zlasti ogromno pravne literature. Krieger je sestavil le katalog nemškega dela in zanj prejel 75 gld, slovanske knjige pa je popisal Anton von Franken in zaslužil 50 gld.¹² Kriterij za izračun ni znan, saj sta si kataloga po obsegu skoraj enaka. Kornelija ju je dala litografirati v 50 izvodih. Zapuščino je najprej ponudila nekaterim ustanovam in posameznikom v Ljubljani: Slovenski matici, katere predsednik je bil njen pokojni brat, deželnemu odboru za Deželni muzej (na enem izmed ohranjenih katalogov slovanskih del je s svinčnikom napisano Herrn Ausschussrat Dežman!), Avgustu Dimitzu in mogoče še komu. Odgovori so bili negativni.¹³ Odbor Slovenske matice

⁶ Ta navada je bila znana že njegovim sodobnikom. Janez Trdina, Zbrano delo 2, Ljubljana 1948, str. 248; J. Vošnjak, Spomini 1, Ljubljana 1905, str. 183–184, 2, 1906, str. 192.

⁷ O tem je v MHVK ohranjenih precej poročil.

⁸ J. Vošnjak, Spomini 2, str. 192.

⁹ Josipa Cimpermana, ki je bil invalid, so podpirali mnogi kulturni in politični delavci tistega časa. O tem je ohranjenega veliko gradiva v rokopisnem oddelku NUK, zlasti v njegovi korespondenci.

¹⁰ Zapisi Margarete Schollmayer, glej tudi SBL.

¹¹ Pismo v Costovi zapuščini, rokopisni oddelek NUK.

¹² Costova zapuščina, rokopisni oddelek NUK.

¹³ Costova zapuščina, rokopisni oddelek NUK.

je. Kornelijino pismeno ponudbo obravnaval 26. maja in jo predal odseku za izdajanje knjig. Ta je določil Vavruža in Wiesthallerja, naj knjižnico pregledata. Člani odseka so razumeli ponudbo le v smislu prodaje knjig, ne pa tudi ostalega dela zapuščine. O ceni, ki naj bi jo po Kornelijinem mnenju sami predlagali, niso razpravljali. Naenkrat namreč ni bilo jasno, ali po statutu Matica knjige sploh sme kupovati, saj je bila družba za izdajanje knjig. Prevladalo je mnenje odbornika Šolarja, da mora o tem statutarnem vprašanju odločati občni zbor.¹⁴ Ta je 12. januarja 1876. leta sprejel sklep, da nakup ni možen.¹⁵ Dr. Janez Bleiweis, kljub nedvomnemu prijateljstvu s pokojnikom, saj sta se tikala, v to vprašanje ni posegel. Kornelija bi dobila kupce za posamezne knjige. Gašper Križnik iz Motnika jo je prosil, naj mu proda nekatere letnike Novic, Slovenski glasnik, neko Šafaříkovo knjigo ter še nekaj drugih, vendar na to ni pristala.¹⁶ Hotela je prodati celotno biblioteko ali vsaj slovansko posebej in ostali del posebej. Izjema je bil Dimitz, ki je dobil nekaj Costovih knjig, vendar kot »Erinerungsgabe».¹⁷

Korneliji verjetno ni bilo vseeno ob takem razpletu, čeprav ga je na tiho gotovo pričakovala, sicer ne bi dala kataloga litografirati v takem številu. Nenazadnje pa je to dejstvo tudi zgovoren dokaz materialne šibkosti takratne slovenske družbe. Dedinja se je nato, ne da bi čakala na sklep matičnega občnega zbora, obrnila na okoli 20 avstrijskih in nemških knjigarnarjev. Ponudila jim je neslovanski del biblioteke. Pozitivno ji je odgovorila knjigarna Kirschhoff & Wigand iz Leipziga, ki je ponudila 500 gld, J. G. Calveja cesarsko kraljeva dvorna in univerzitetna knjigarna iz Prage je ponudila 350 gld, antikvar Fidelis Butsch-sin iz Augsburga 500 gld, za knjigarnarja J. Bensheima iz Mannheima vemo le, da je tudi odgovoril pozitivno. Štirim je na njihovo željo poslala še kataloge slovanskega dela biblioteke. Knjigarnar Carl von Lama iz Traueneinsteina na Bavarskem je bil pripravljen prevzeti celotno knjižnico v komisijsko prodajo ob 15 % proviziji. Kot garante je navajal ljubljanskega knjigarnarja Lercherja in nekega ljubljanskega kaplana Masterla.¹⁸

V začetku avgusta je Kornelija začela iskati nove kupce tudi za slovanski del biblioteke. Za nasvet se je obrnila na dr. Janeza Bleiweisa in Alojza Hudca, udeleženca moskovske etnografske razstave 1867. leta in južnoslovanskega kongresa v Ljubljani 1870. leta, ki se ga je udeležil tudi Ethin Henrik Costa. Prosila ju je, naj ji svetujeta morebitne kupce in sporočita njihove naslove. Bleiweis jo je opozoril na naslove, ki jih prinaša matičin Letopis za leto 1874 na strani 66. Tu so navedene: dalmatinska matica v Zadru, slovaška v Martinu, ki pa jo je zaradi tega, ker so jo Madžari v tistem času zaprli, odsvetoval, ali pa naj bi jo upoštevala le v skrajnem primeru, srbska v Novem Sadu, »gališko-ruska« v Lvovu, ilirska v Zagrebu, češka v Pragi, moravska v Brnu in slovanska v Plznu; jugoslovanska akademija v Zagrebu in carska v Petrogradu ter Srbsko učeno društvo v Beogradu, univerzi v Moskvi in Varšavi, knjižnica slavjanskega komiteta v Moskvi in Louis Leger, profesor slovanske literature v Parizu. Opozoril jo je, naj ne pozabi rektorata zagrebske univerze, pismo JAZU naj naslovi na dr. Račkega, s katerim se je Ethin dobro poznal. V Zagrebu bi ji lahko pomagala Ivan Kukuljević in Ivan Vončina, glede Rusije pa Račevski. Opozoril jo je še na ljubljanski Deželni muzej, na koncu pa z zgoraj navedenimi sklepi matičinega odbora opravičil društvo, ki mu je predsedoval. Hudec se je opravičil, da nima naslovov ruskih znanstvenikov. Kot ustanove pa ji je predlagal: Carsko javno knjižnico v Petrogradu, univerzitetne knjižnice v Varšavi, Petrogradu, Moskvi, Kijevu, Kazanu in Odesi, od posameznikov pa profesorja slovanskih jezikov na petrograjski univerzi Lamanskega, profesorja slovanske zgodovine na moskovski univerzi Popova, Pogodina in grofa Uvarova. Poskusila naj bi tudi z oglasi v moskovskih in petrograjskih časopisih. Pisma naj napiše v francoščini

¹⁴ Arhiv SM, fasc. 6.

¹⁵ Zapisnik XI. občnega zbora SM, Arhiv SM, fasc. 1.

¹⁶ Pismo v Costovi zapuščini, rokopisni oddelek NUK.

¹⁷ Costova zapuščina, rokopisni oddelek NUK.

¹⁸ Podatki iz dokumentacije o prodaji, Costova zapuščina, rokopisni oddelek NUK.

ter navede ceno.¹⁹ 23. in 24. avgusta je Kornelija odposlala pisma na večino naslovov, ki sta jih ji predlagala.

Ohranjeni so trije odgovori: P. Lercha, dvornega svetnika za univerzitetno knjižnico v Petrogradu, akademika Kunika za carsko akademijo v Petrogradu in A. F. Byčkova za Carsko javno knjižnico. Slednja je prosila, naj ji sporoči ceno. 15. septembra je Kornelija javila, da zahteva za slovanske knjige 700 gld franco Ljubljana. Obenem je ponudila še nemško biblioteko ter zbirko rokopisov in predlagala, naj se o pomembnosti in vrednosti ponujenega informirajo pri Slovenski matici v Ljubljani. Byčkov ji je 23. septembra odgovoril, da je cena sprejemljiva in naj knjige pošlje. Priloži naj tudi katalog nemškega dela biblioteke in opis rokopisov. 14. oktobra je Kornelija preko dunajskega špediterja Carla Waserja poslala 7 zabojev knjig v skupni teži 561 kg. Zaboje je opremila s slovenskimi in nemškimi opozorilnimi napisi glede vsebine pošiljke in manipuliranja z njo. Pismu, ki ga je poslala istega dne, je dodala še katalog nemškega dela knjižnice, po njenem mnenju zelo pomanjkljiv seznam rokopisov, ponudbo pa razširila na prodajo literature o dunajski svetovni razstavi leta 1873. Sporočila je, da zahteva za nemški del biblioteke 1500 gld, za rokopise pa 300 gld. Na račun transportnih stroškov na železniško postajo v Ljubljani, vključno s stroški pakiranja naj ji povrnejo 31 gld 72 kr. Kot zanimivost naj navedemo, da je Byčkova prosila, naj bi francoščino kot jezik njunega dopisovanja zamenjala z nemščino, ker ji prva povzroča preveč težav. 15. novembra so ji sporočili, da so knjige v Petrograd prispеле in da so pripravljeni kupiti tudi rokopisno zbirko za predlagano ceno. Ker o nemškem delu biblioteke niso sporočili ničesar, prav tako ničesar o knjigah v zvezi s svetovno razstavo, jih je v pismu, s katerim jim je 27. novembra javila, da jim pošilja dva zaboja rokopisov, prosila, naj ji predlagajo namesto predlagane cene svoj predlog, v primeru odklonitve pa naj ji sporočijo vsaj svoje mnenje o vrednosti ponujenih knjig. 1. januarja 1876. leta so ji sporočili, da ji pošiljajo 300 gld za rokopise, sporoči pa naj jim še stroške, ki jih je imela z njihovim transportom. Cele nemške biblioteke niso pripravljene kupiti, ampak le posamezne knjige. Kornelija jim je takoj sporočila, da pristaja, javijo naj ji njihove naslove in ponudijo ceno. Očitno ruskega sporočila ni razumela, kajti koncem januarja so ji vljudno sporočili, da omenjene biblioteke ne želijo razbijati.²⁰

Če skušamo oceniti kulturno vrednost ruskega nakupa, oziroma izgubo, ki je bila s tem izvršena Slovencem, moramo spregovoriti ločeno o knjižnici in posebej o rokopisih. Oče in sin Costa sta knjige načrtno in sistematično kupovala. Zanimanje starega Coste za slovenske knjige ni v nikakršnem sorazmerju z njegovo nezmožnostjo, da bi iz Kranjca postal Slovenec. Kupoval je namreč skoraj vse, kar je izšlo v slovenščini. Zato ne manjkata ne Vodnik in ne Prešeren, da o kasnejših niti ne govorimo. Zelo dragoceni so v glavnem vezani letniki raznih časopisov, ki so izhajali v Ljubljani in nekaterih drugih slovenskih krajih: Vodnikove Novice, *Télégraphie officiel*, Novice, Slovenija ... Izredno bogato je bila zastopana tudi historiografija, saj niso manjkali ne Schönleben, ne della Croce, ne Linhart, pa tudi mlajši avtorji ne. Raritet z današnjega vidika je bilo nedvomno precej, vendar je večina teh stvari v Ljubljani dosegljiva. Vprašljivi so predvsem nekateri, že za tiste čase stari šematizmi. Povsem drugače je z zbirko rokopisov in ostalega gradiva. Po ohranjenem seznamu, do katerega pa moramo biti zelo kritični, bi lahko to gradivo razdelili v tri sestavne dele: rokopisi obeh Cost, katerih večina pa je bila objavljena, dokumenti, ki so pomembni za slovensko literarno zgodovino, ki pa jih ima NUK v dokajšnji meri že na mikrofilih (Vodnik, Čop, Auersperg-Anastasius Grün, ...),²¹ in arhivsko gradivo, ki sega celo v 17. stoletje, posebno bogato pa naj bi bilo iz obdobja francoske uprave, restavracije avstrijske oblasti in revolucije 1848/1849. Ve-

¹⁹ Pismi v Costovi zapuščini, rokopisni oddelek NUK.

²⁰ Podatki iz dokumentacije o prodaji, Costova zapuščina, rokopisni oddelek NUK; glej tudi I. V. Curkina: Rusko-slovanske družbene zveze ... (Zgodovinski časopis 32, 1978, str. 444).

²¹ Mikrofilske kopije so prišle v Ljubljano po zaslugi Alfonza Gspana.

čino teh stvari je moral zbrati še stari Costa. Nedvomno pomeni prodaja rokopisnega gradiva veliko večjo izgubo kot pa knjižnica, čeprav tudi njene vrednosti ne smemo podcenjevati. V tolažbo lahko zapišemo, da obstajajo realne možnosti, da bomo v sodelovanju z leningrajskimi kolegi natančneje spoznali tudi to gradivo, ker naj bi se po prejetih obvestilih v celoti ohranilo.²²

Ko je padla prodaja nemškega dela biblioteke Rusom v vodo, je Kornelija skušala oživiti zveze z nemškimi knjigarnarji, predvsem Butschem, ki je ponudil najvišjo vsoto in se zanimal tudi za ostale stvari. Koncem januarja ali v začetku februarja 1876 mu je odpisala na njegovo pismo iz avgusta prejšnjega leta. Kornelija je zahtevala za knjige 800 gld franco Ljubljana. Butsch ni hotel o tem niti slišati, ampak je za 600 gld zahteval še literaturo o svetovni razstavi, pripravljen je bil kriti transportne stroške, ne pa tistih v zvezi s pakiranjem. Kornelija se je skušala pogajati, na brezplačno literaturo o svetovni razstavi ni hotela pristati, poslala mu je katalog, ki naj bi ga prepričal o njeni vrednosti. Ko je tega videl, ga te knjige niso več zanimale, ampak se je omejil na katalog nemškega dela biblioteke. Zahteval je, da morajo biti v pošiljki vse knjige, ki jih seznam našteva. Pripravljen je bil kupiti tudi nek atlas, ki mu ga je naknadno ponudila. 7. marca je Kornelija pisala v Augsburg, da bo naslednje jutro poslala 10 zabojev. Do zamude je prišlo, ker je preverila katalog in ugotovila, da je zelo malomarno narejen, čeprav je za njegovo zastavljanje plačala 100 gld, kar seveda ni bilo res, razen če ni imela v mislih še stroškov za litografiranje, ki pa nam niso znani. S posebno barvo mu je označila v katalogu knjige, ki jih ni mogla najti, mu je pa zanje poslala druge, katerih naslove je napisala na zadnjo stran priloženega kataloga. Sporočila mu je, da si neko Montesquiejevo delo in nek literarni nemški priročnik pridržuje, ker sta ji drag spomin na pokojnega brata. Opravičila se mu je, ker dve deli nista bili kompletni, vendar bo to skušala naknadno urediti. Na koncu mu je sporočila, da bi poceni prodala zbirko časopisov, ki šteje več tisoč primerkov. Še enkrat je skušala doseči, da bi ji povrnil stroške za pakiranje. Knjigarnar na zadnje ni pristal, ni pa dokončno tudi odklonil, saj je moral posumiti, da njune trgovine še ni konec. Pisal ji je, naj mu sporoči, kolikšne stroške je doslej imela s pošiljanjem, dokončno pa ji bo odgovoril, ko mu bodo znani transportni stroški. Knjige, ki jih je poslala namesto tistih, ki jih ni našla, so ga zadovoljile, glede dveh nekompletnih del pa ji je sporočil, da bo manjkajoče sam skušal kupiti, vendar bo to odštel od kupnine. Za časopisno zbirko ima kupca, ki je zelo skop. Vprašal jo je tudi, zakaj mu ponuja nega atlasa doslej še ni poslala. Kornelija mu je 20. marca javila stroške v višini 28 gld 15 kr, namesto seznama časopisov pa mu je poslala najbolj zanimive primerke. V zvezi s seznamom literature o svetovni razstavi, od prodaje katere ni bila pripravljena kar tako odstopiti, mu je sporočila, da ima določeno vrednost, saj jo je dobil njen brat kot član komisije za svetovno razstavo in kot udeleženec agrarnega kongresa. Atlas ni kompleten, zato naj ji on sporoči ceno.

Nadaljnje Kornelijino postopanje je precej nenavadno in nikakor ni v zvezi z Vošnjakovo sodbo, ki jo opisuje kot »jako omikano in prijazno damo«.²³ Mogoča pa je seveda tudi druga razlaga. Lahko je bila toliko zvita, da je preizkušala znanje trgovca, ali pa je bila njena družina v finančni stiski. Začela je ponujati stvari kot so »Folloband« v usnju s 1300 portreti raznih cesarjev, petih papežev, mnogih kardinalov, raznih znanstvenikov in drugih. Najmlajši portret naj bi bil iz leta 1750, najstarejši pa iz druge polovice 15. stoletja, dva pa celo Dürerjeva iz leta 1525. Ponujala je še dve stari sliki Eve in Adama, ki naj bi bili tudi Dürerjevi, eno stran malega pasijona ter dva stara akvarela na zlatem ozadju. 23. marca so knjige prispale v Augsburg. Hkrati je kupec dobil tudi pismo, kajti že naslednji dan ji je odgovoril. Obzirno je obšel Kornelijino željo po povračilu stroškov za pakiranje, ker so bili transportni višji, kot je pričakoval. Za deset 1575 kg težkih zabojev je nam-

²² Danes je v državni knjižnici Saltykov-Sčedrin v Leningradu.

²³ J. Vošnjak, Spomini 1., str. 184.

reč plačal 138 mark oziroma 69 gld voznine. Glede časopisov je prosil dodatnih obvestil. O možnosti prodaje tiskov o svetovni razstavi je bil zelo skeptičen, ker ni veliko interesentov. Atlas je pripravljen vzeti le, če je kompleten. Za ponujene umetnine je zagrabil z obema rokama in jo prosil, naj vse skupaj pošlje, pa čeprav nefrankirano. Če se ne bosta mogla sporazumeti glede cene, bo vse vrnil. Kornelija pa je bila previdna in je s pošiljko odlašala, dokler ne prejme denarja. Ker tega ni bilo, je Butschu v začetku aprila pisala, kje je denar. Odgovoril ji je, da je čakal na odgovor na zadnje svoje pismo in da je mislil poslati denar hkrati za oboje. Vprašal jo je, ali želi marke ali goldinarje. Opozoril jo je tudi, da nekatera poslana dela niso kompletna, vendar pa iz tega ne bo izvajal nikakršnih posledic, ker so knjige dobro ohranjene. Na koncu jo je prosil, naj mu sporoči ime pokojnega brata z vsemi njegovimi naslovi, da bo lahko prodajni katalog ustrezno opremil. Kornelija je odgovorila 17. aprila, da bo katalog časopisov lahko poslala šele čez 14 dni. Hkrati bo poslala tudi slike. Denar naj ji pošlje preko Anglo-Banke na Dunaju, s katero ima ljubljanski Mayer zveze. Poleg Etbinovih naslovov mu je poslala še katalog slovanskega dela knjižnice in naslov biblioteke, ki jo je kupila. Teden dni kasneje ji je augsburški trgovec sporočil, da je preko dunajskega posrednika nakazal denar Anglo-Banki in se ji že vnaprej zahvalil za poslane slike. 9. maja jih je tudi resnično dobil. Prejem pošiljke je takoj potrdil, o eventualnem nakupu slik pa da ji bo pisal naslednji dan. Dejansko je to storil šele čez dva dni. Za akvarela v okvirjih ji je ponudil 25 gld, ostalo pa je kot kopije odklonil. Sporočil ji je ime eventualnega kupca časopisne zbirke dr. Dobelbauerja, ki je njenemu pokojnemu bratu poslal marsikateri časopis. Pripravljen je kupiti le posamezne izvide. Zato sprašuje, ali je pod številom 5360 razumeti izvide različnih časopisov ali kompletne letnike in kaj pomeni, da so časopisi, ki so izhajali na Kranjskem, Koroškem in spodnjem Štajerskem kompletni, ter ceno zbirke. Kupec noče predlagati nobene cene, zato naj sama določi najnižjo. Literaturo o svetovni razstavi bi kupil, če ne bo predraga. Kornelija mu je morala ponuditi tudi neke rokopise, ker ji je sporočil, pod kakšnimi pogoji jih bo vzel v prodajo: pošlje naj mu jih na njegove stroške, nato naj mu da dva meseca časa, vendar ne sme tega nikomur javiti, niti zbirke ponuditi drugemu. Določi naj najnižjo možno ceno. Če jih predvideni kupec ne bo hotel kupiti, jih bo vrnil. Zadnje ohranjeno Butschevo pismo je datirano z 18. majem 1876. Sporoča ji, da vrača njene pošiljke. Za akvarela ne more ponuditi več, ker sta iz srede 16. stoletja. Če bi bila sto let starejša, bi plačal dvojno vsoto. Dr. Dobelbauer ne bo kupil časopisne zbirke, ker se boji, da bi dobil preveč dublet, pa tudi 200 gld se mu zdi preveč. Na koncu ji je tudi sporočil, da ne bo kupil literature o svetovni razstavi, ker se boji, da ne bo dobil kupca.²⁴

Tako je Kornelija uspela prodati le nemški del biblioteke v Nemčijo, ne pa časopisne zbirke, ne literature o svetovni razstavi, ne »umetnin« in verjetno tudi ne rokopisov. O prodanih knjigah moramo najprej reči to, da je bilo med njimi resnično mnogo knjig v pravem smislu besede. Med tistimi, ki so bile prodane v Rusijo, je bilo namreč precej raznih koledarčkov in podobnih drobnih knjižic. O tem nas že na prvi pogled prepriča samo primerjava teže obeh pošiljk. Prevladujejo knjige s pravno, zgodovinsko in geografsko tematiko, kar precejšen je tudi delež teološke literature in jezikovnih priročnikov (slovarjev, slovnice). Verjetno bi nam marsikatera od njih danes prišla zelo prav in nismo daleč od resnice, če zapišemo, da je prodaja tega dela biblioteke obeh Cost večja izguba kot pa onega, ki je bil prodan v Petrograd. To velja še toliko bolj danes, ko je za mnoge od tovrstnih knjig potrebno pisariti v tujino, čeprav so bile svoje čase v naših knjižnicah v več izvodih.²⁵ O nadaljnjih poskusih prodaje Costove zapuščine ni podatkov.

²⁴ Podatki iz dokumentacije o prodaji, Costova zapuščina, rokopisni oddelek NUK.

²⁵ V zadnjih mesecih so iz Pravosodne knjižnice v Ljubljani odstranili precej zelo redkih knjig, ki so jih imeli edini v Ljubljani.

Kornelijina skrb za očetovo in bratovo zapuščino je bila v nadaljnjih letih vzorna. Poleg okoli 80 knjig, ki si jih je v celoti pridržala, je bilo še ogromno dokumentacije, zlasti pa dnevniki. Danes vemo le za dva, ki sta jih dobila v uporabo, to sta bila biograf Etbina Henrika Coste Viljem Urbas²⁶ in dr. Janko Lokar,²⁷ ko je pisal razpravo Bleiweis in Novičarji za Bleiweisov zbornik. Obstaja tudi možnost, da je imel slednji v rokah le izvod, ki ga je Kornelija mislila objaviti,²⁸ ne pa originala. Iz pregledanih virov ni razvidno, zakaj so tisti del zapuščine, ki se nahaja danes v Arhivu SRS, dali 1898. leta v hrambo v takratni deželni, danes Narodni muzej.²⁹ Kornelija je 8. marca 1913 v Ljubljani umrla. Zapuščino je prevzel sin Heinrich, ki je živel v gradiču Koča vas pri Starem trgu na Notranjskem. Ker je bil po letu 1919 prikljenjen na invalidski voziček, jo je večkrat pregledoval, vendar ničesar škartiral.³⁰ Poleti 1928 se je za zapuščino Etbina Henrika Coste zanimal literarni zgodovinar dr. Ivan Prijatelj. Dobil je odgovor, da za njo na Kranjskem ni bilo zanimanja in da je bila prodana v Petrograd.³¹ Po Heinrichovi smrti je za njo skrbela njegova hči Margareta. Vemo, da so si jo, vsaj delno, lahko ogledali njeni gostje. Grad med vojno ni bil prizadet. Po vojni je bila lastnica izgnana, graščina in posestvo sta bila nacionalizirana, kulturno blago je prevzel Federalni zbirni center, ki je dal vrednejše stvari prepeljati v stavbo Narodne in univerzitetne knjižnice. Kasneje je bila izvršena delitev med osrednjo slovensko knjižnico in takratnim Državnim arhivom LRS. Ta postopek je bil sicer dobro zamišljen, ker so hoteli ločiti graščinski arhiv od Costovih, vendar slabo izvršen. Marsikaj tistega, kar bi moralo biti v NUK-u, je namreč v Arhivu SRS in narobe. Ob teh selitvah so se določene arhivalije gotovo zgubile, čeprav lahko delo Federalnega zbirnega centra v konkretnem primeru pohvalimo. Odprto ostaja vprašanje, kje so končali albumi, o katerih govori pesnik Župančič, zlasti pa, kje so znameniti osebni dnevniki dr. Etbina Henrika Coste.³²

Zusammenfassung

DAS LOS DES NACHLASSES VON HENRIK UND ETBIN HENRIK COSTA

Stane Granda

Ethin Henrik Costa ist eine der bedeutendsten Persönlichkeiten der slowenischen Politik-, Kultur- und Wirtschaftsgeschichte der sechziger und der ersten Hälfte der siebziger Jahre des vorigen Jahrhunderts. Der Ausbildung nach war er Jurist und hatte in den letzten Jahren auch eine eigene Advokatur. Zusammen mit seinem Vater Henrik, der Zollbeamter war, der sich aber durch seine ökonomischen Abhandlungen und als Heimatkundler Geltung verschaffte, legte er eine große und wertvolle Bibliothek und eine Archivsammlung an, die außer den Dokumenten aus der Zeit der beiden Männer noch beträchtliche Quellen für die slowenische Politik- und Kulturgeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts enthielt. Nach dem Tode Etbins 1875, der Vater war vier Jahre früher gestorben, wurde die Schwester bzw. die Tochter, Kornelija, die Alleinerbin. Sie beschloß, dieses Kulturgut zu verkaufen. Trotzdem der Wert dieses Nachlasses in Krain bekannt war, fand sich dafür kein Käufer, weder Eine Einzelperson noch eine Institution. Die Erbin wandte sich an Kulturinstitutionen verschiedener slawischer Länder sowie an Buchhändler in öster-

²⁶ Viljem Urbas, Dr. E. H. Costa, Ljubljana 1877. O avtorju je napisala krajšo razpravo Marija Stanonik, Slovenski etnograf 30, 1977, str. 27—35. Mislim, da se na strani 35 moti, ko smatra njegovo delo o Costi za davek času.

²⁷ Dr. Janko Lokar, Bleiweis in Novičarji, Bleiweisov zbornik, ZSM XI, 1909, str. 134.

²⁸ Melitta Pivec-Stelč, Dnevnik Henrika Coste o kongresu Svete aliance v Ljubljani, ZC 25, 1971, str. 204. Namera o objavi in vest o prepisnem izvodu Costovega dnevnika je razvidna tudi iz dela Kornelije zapuščine, ki je v Costovi zapuščini, rokopisni oddelek NUK. Costov dnevnik je večkrat omenjen, vendar vedno s klavzulo, da ga smejo brati le člani družine.

²⁹ Ravno tam.

³⁰ Opombe s podpisom in datumom na ovojih nekaterih map Costove zapuščine v rokopisnem oddelku NUK.

³¹ Odgovor v Prijateljevi zapuščini, rokopisni oddelek NUK.

³² O tej fazi usode zapuščin obeh Cost sem podrobneje pisal v Notranjskih listih II, str. 278—283.

* Natis tega dela je denarno podprl Znanstveno-raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

reichischen Ländern und in Deutschland. Den Teil des Archivfonds sowie die Bücher, die die slawische Problematik enger betrafen, verkaufte sie für 1000 gld nach Petrograd, die restlichen Bücher aber für 600 gld an einen Buchhändler in Augsburg. Bis heute hat sich der nach Petrograd verkaufte Teil des Nachlasses erhalten, der sich in der Bibliothek Saltykov-Schedrin in Leningrad befindet. Ebenso erhalten hat sich ein Großteil des Fonds, den es der Erbin nicht zu verkaufen gelungen war. Dieses Material ist im Archiv der SR Slowenien und in der Nationalen Universitätsbibliothek in Ljubljana aufbewahrt. Obwohles beim »Ljubljanaer« Teil eigentlich nur um einen Rest geht, stellt dieser neben dem Nachlaß des Grafen Anton Auersperg — Anastasius Grün den wichtigsten privaten Archivfonds für die Geschichte des 19. Jahrhunderts in Slowenien dar.

Der Autor versucht zuerst den Inhalt des Nachlasses darzustellen. Seine besondere Aufmerksamkeit gilt noch der Art und Weise, auf die zu jener Zeit mit dem Kulturgut gehandelt wurde. Er führt die Namen all jener an, denen der o. a. Nachlaß zum Kauf angeboten wurde sowie deren Antworten. Durch die Hervorhebung der Tatsache, daß nur in Petrograd die einzigen ernstesten Käufer für den slawischen Teil zu finden waren, will der Autor auf die schlechte finanzielle Lage, nicht nur in der damaligen slowenischen Politik und Kultur, sondern auch auf die einiger anderer slawischer Länder hinweisen. Abschließend beschreibt der Autor noch das Los des »Ljubljanaer« Teiles des Nachlasses von Henrik und Etbin Henrik Costa, der nach dem zweiten Weltkrieg verstaatlicht wurde.

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije (oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, telefon 224 011, 224 046, int. 209) lahko naročite še večino letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« — revije »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omislijo komplet dostopnih števil »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

GMDS 1/1919-20 — 10 din	GMDS 16/1935, št. 3-4 — 50 din
GMDS 2-3/1921-22 — razprodan	GMDS 17/1936 — 100 din
GMDS 4-6/1923-25 — 10 din	GMDS 18/1937, št. 1-2 — razprodan
GMDS 7-8/1926-27 — 20 din	GMDS 18/1937, št. 3-4 — 80 din
GMDS 9/1928 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 1-2 — 80 din
GMDS 10/1929 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 3-4 — 80 din
GMDS 11/1930 — razprodan	GMDS 20/1939 — 200 din
GMDS 12/1931 — razprodan	GMDS 21/1940 — 100 din
GMDS 13/1932 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 1-2 — 80 din
GMDS 14/1933 — 30 din	GMDS 22/1941, št. 3-4 — 20 din
GMDS 15/1934 — 30 din	GMDS 23/1942 — 50 din
GMDS 16/1935, št. 1-2 — razprodan	GMDS 24/1943 — 30 din
	GMDS 25-26/1944-45 — 20 din

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 10 dinarjev.

Člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine zaračunamo 40-odstotni pribitek.